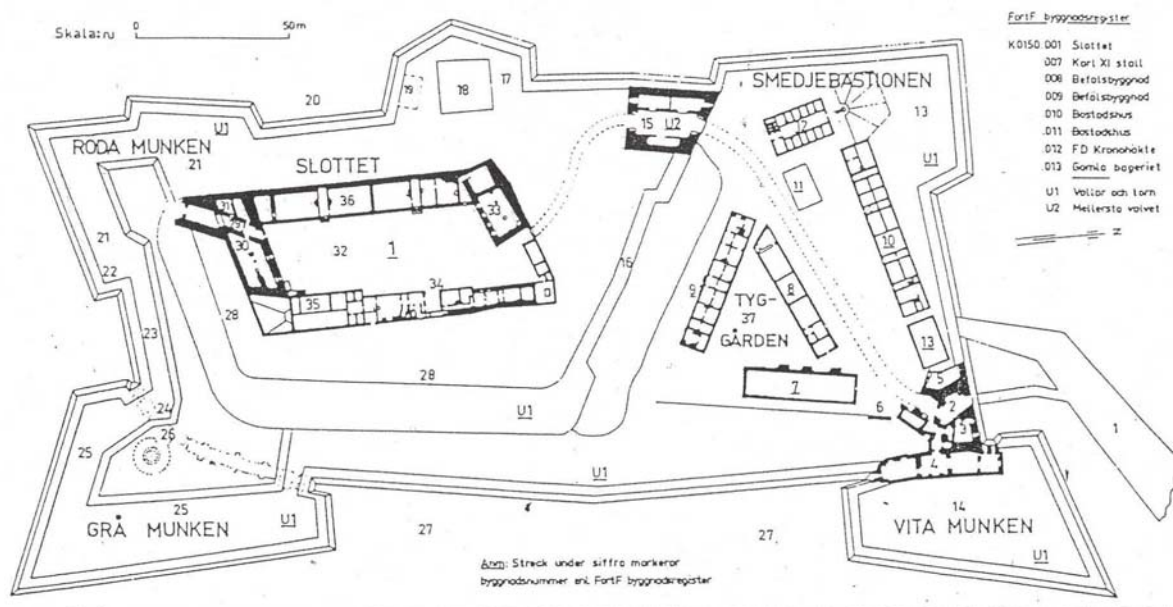

N 401 Varbergs fästning

PLAN ÖVER VARBERGS FÄSTNING

1. Xidra upplärt (del av tenaille = portvärn). 2. Nedersta valvet. 3. Vaktrum. 4. Kasematt i bastionen Vita Munken. 5. Smedja. 6. Carl XII:s trappa. 7. Carl XI:s stall (samlärdsmuseum). 8. 9. 10. och 11. Bostäder. 12. F. d. kronohäkte. 13. Smedjebastionen. 14. Bastionen Vita Munken. 15. Mellersta valvet. 16. Retranchementamuren. 17. Darsnbastionen. 18. Markering av dammen. 19. Tvättstuga (ripen). 20. Fästningsterrassen. 21. och 22. Bastionen Röda Munken. 23. och 24. Gångstig mellan Röda och Grå Munken. 25. Bastionen Grå Munken. 26. Nedgång till spiralgången Kockenborg i bastionen Grå Munken. 27. Vallgraven. 28. Höga Cavallieren. 29. Södra porten. 30. Södra slottgången med Rikssalen och Eskils källare. 31. Fängelsehåla. 32. Borggården. 33. Norra slottgången (museum). 34. Kommendanthuset. 35. Logement. 36. Västra slottgången (museum, kök och matsal). 37. S. k. tyggården.

Orienteringsplan över fästningen

Arkitektävling våren 2004 Juryutlåtande

2004-06-07

Projnr: 41002506

Dnr 254-1876/03

INNEHÅLL

	sid
OM TÄVLINGEN.....	3
TÄVLINGSUPPGIFTEN	3
JURYNS ÖVERVÄGANDEN I SAMMANFATTNING.....	5
INDIVIDUELLA OMDÖMEN OM FÖRSLAGEN.....	7
JURYNS BESLUT	9

OM TÄVLINGEN

Statens fastighetsverk (SFV) har i samråd med Läns museet Varberg genomfört en arkitekttävling gällande museets lokaler på Varbergs fästning. Tävligen har varit en inbjuden formgivningstävling enligt LOU (Lagen om Offentlig Upphandling). Efter en öppen prekvalificering, där 25 arkitekter anmält sitt intresse, inbjöds tre tävlande att delta:

- Erik Wikerstål Wikerstål arkitekter
- Ulla Antonsson White arkitekter
- Micael Ekberg ABAKO arkitekter

Ett startmöte med samtliga tävlande och hela juryn hölls på Varbergs fästning 2004-02-24.

Vid tävlingstidens slut, 2004-04-21, hade alla tävlande lämnat in förslag i enlighet med tävlingsprogrammet.

Tävlingsförslagen har bedömts av en jury bestående av:

Gillis Åström, ordförande,	fastighetsförvaltare, SFV FD3
Agneta Boqvist	museichef, Läns museet Varberg
Anders Ottensten	kommundirektör, Varbergs kommun
Lena Simonsson	chef för Kulturarvsenheten SFV, arkitekt SAR/MSA
Myr Ullhammar	projektledare SFV, arkitekt SAR/MSA
Margareta Källström	arkitekt SAR/MSA, representant för Sveriges Arkitekter

Kenneth von Kartaschew, SFV:s specialist på militär byggnadsvård, har anlitats som sakkunnig.

Juryns sekreterare har varit Cajsa Rydén, SFV, arkitekt SAR/MSA.

Tävlingsfunktionär har varit Camilla Berg, SFV.

Offentliggörande av tävlingsresultatet sker i Varberg 2004-06-07.

TÄVLINGSUPPGIFTEN

Bakgrund

Varbergs slott och fästning har en historia som sträcker sig bakåt till sent 1200-tal. Anläggningen tillhör vårt nationella kulturarv, dvs. byggnader och monument som utgör en väsentlig del av den svenska historien. SFV, som förvaltar fästningen sedan 1993, ska långsiktigt garantera dess underhåll och bevarade kulturhistoriska värde, men också medverka till att dess historia levandegörs och blir tillgänglig för dagens besökare. Härvid är hyresgästerna, främst Läns museet Varberg, av avgörande betydelse. Museet, som är inrymt i fästningen sedan ca 1920, visar Hallands och Varbergs historia och folkkultur och håller i all publik verksamhet på fästningen, såsom visningar, marknader och andra evenemang. Bland samlingarna finns ett av världens intressantaste medeltidsfynd – det välbevarade mossliket av Bockstensmannen från 1300-talet.

Även restaurang Borggården, som drivs som en egen rörelse men i nära samarbete med museet, spelar en viktig roll för besökarnas upplevelse av fästningen.

Varbergs fästning är redan idag det största besöksmålet i Halland. Ca 120 000 personer per år besöker årligen museet och går på visningar av fästningen. De som går på egen hand är förmodligen lika många till. Det finns dock förutsättningar att ytterligare stärka fästningens attraktionskraft (i synnerhet utanför högsäsong) liksom besökarnas upplevelser av museet och fästningsmiljön.

Tävlingens mål, syfte och omfattning

Projektets övergripande mål är att förbättra tillgänglighet, arbetsmiljö och ekonomiska förutsättningar för museets verksamhet och därmed för fästningens levandegörande, med bevarade arkitektoniska och kulturhistoriska kvaliteter.

Tävlingen ingår i ett programskede där det gäller att få fram och illustrera visioner och idéer om hur lokalerna utnyttjas bäst och på vilka punkter strategiska förändringar kan/bör göras – omflyttning, ombyggnader och ev. tillbyggnader. Exempel på strategiska frågor är var museets entré ska ligga och var hissar ska placeras. Tävligen har alltså inte gällt att lösa museets lokaler i detalj. Något detaljerat lokalprogram ingick inte i tävlingsprogrammet men följande mål för förbättringar var angivna (*kommentarerna här i sammanfattning*):

1. Förbättrad tillgänglighet
Lokalerna har en mängd nivåskillnader, nästan inga lokaler ligger i markplan. Hissar saknas såväl i slottet som i stallet och varken publika eller interna lokaler är tillgängliga för rörelsehindrade.
2. Förbättrad publik service
Den befintliga museientrén/butiken är mycket trång, särskilt under högsäsong och vid gruppbesök. Det råder brist på toaletter och kapprum. Servering för besökare saknas vintertid.
3. Förnyelse av utställningar och annan publik verksamhet
Syftet är att nå nya besökargrupper och fler besökare under lågsäsong. Rum för skolklasser och andra grupper saknas idag, liksom hörsal/filmsal. Arkiv och bibliotek är svårutnyttjade för besökare.
4. Bättre utnyttjande av fästningsmiljön och läget
I dagens utställningsrum är fästningsmiljön och utsikten delvis "bortbyggd". Syftet är att öka attraktionskraften och stärka besökarnas upplevelser av fästningen.
5. Förbättrad arbetsmiljö.
Syftet är att med förbättrade interna kommunikationer och inlastningsförhållanden göra lokalerna mindre tungarbetade.
6. Förutsättningar för bättre lokalutnyttjande/lokalekonomi
Flexibla rumsfunktioner och bättre utnyttjande vintertid eftersträvas, liksom bättre möjligheter till extern finansiering genom uthyrning.
7. Förutsättningar för bättre personalekonomi
I dag är entréerna splittrade och utställningar finns på flera håll. Målet är att en mindre personalstyrka under lågsäsong kan ha överblick och sköta fler funktioner medan plats finns för utökad personal under högsäsong.

Avsikten är att den av juryn rekommenderade vinnaren ska få i uppdrag av SFV att utarbeta ett åtgärdsprogram för museets och restaurangens lokaler i berörda byggnader.

Tävlingen har omfattat Slottet (byggnad 1), Karl XI:s stall (byggnad 7) och Mellersta Valvet (byggnad 15) samt den yttre närmiljön kring Slottet med tanke på entréer mm. Total lokalarea är idag i Slottet ca 3940 kvm, Stallet ca 690 kvm och Mellersta valvet ca 390 kvm.

JURYNS ÖVERVÄGANDEN I SAMMANFATTNING

Bedömningsgrunder

Tävlingsförslagen har bedömts enligt Tävlingsprogrammet, utifrån förutsättningarna för museets funktion och för upplevelsen av fästningen - när det gäller huvuddisposition - och utifrån gestaltning och effekt i förhållande till de uppställda målen - när det gäller förslag till ändringar eller tillägg på strategiska punkter.

Allmänna synpunkter

Tävlingen har, trots sin begränsade omfattning med endast tre deltagare, bidragit till en allsidig belysning av hur de mål som anges i tävlingsprogrammet kan uppnås. På vissa punkter har de tävlande genom sin enighet bekräftat tidigare föreställningar – som att arkiv och bibliotek lämpligen förläggs till Karl XI:s stall och att museets huvudentré bör ligga mot Borggården. På andra punkter kommer diskussionen att fortsätta efter tävlingen - såsom var restaurangen ska placeras och hur Mellersta valvet ska nyttjas.

Fästningen som helhet

De tävlande har uppenbart satt sig väl in i fästningens byggnadshistoria och det *Vårdprogram för den yttre anläggningen* som ingick i programhandlingarna. De åtgärder och tillägg i den yttre miljön som föreslås är i allmänhet gjorda med hänsyn och ägnade att stärka besökarens upplevelse av fästningen.

I alla förslag flyttas museets huvudentré från Mellanborgen till Borggården. Därmed förs besökare naturligt till fästningens kärna och gården aktiveras. Återställande av öppningen genom södra längan mot bastion Röda Munken (tydligast i förslaget Öppen fästning) bidrar också positivt till miljön på borggården och gör det lättare för besökare att röra sig runt fästningen.

Tillgänglighet

Flyttningen av huvudentrén skapar förutsättningar för en rymligare och mer funktionell museientré. Denna möjlighet har dock tagits tillvara olika väl av de tävlande. Juryn har fäst stor vikt vid faktorer som förbättrar besökarens upplevelse av museet och fästningen. Dit hör en vacker och tydlig entré och en naturlig vandring genom utställningarna - en vandring som helst ska vara lika självklar antingen man kan röra sig i trappor (som flertalet besökare) eller använder hiss mellan våningarna.

Slottet, som idag kan uppfattas som en byggnad, består av en rad hus som tillkommit under århundraden, ändrats, byggts ihop och bytt funktion. Resultatet är en mängd nivåskillnader och svåra kommunikationer i anläggningen. Tävlingsförslagen visar att för att uppnå önskvärd tillgänglighet för besökare och personal krävs tre eller fyra hissar. Även i Karl XI:s stall behövs en hiss, inte minst för transporter.

Oavsett hur väl placerad och utformad en hiss är, är den dock ett främmande hjälpmedel i fästningsmiljön. Det är också ett hjälpmedel som kan fallera, orsaka dröjsmål och begränsa besökarens frihet. Juryn har därför sett det som en fördel om tillgänglighet, där så är möjligt, istället skapas med lösningar som har mindre påverkan på upplevelsen av fästningsmiljön, genom ramper, ändrad mark-/golvnivå eller rätt placering av funktioner.

I två av förslagen har publiktoaletter och kapprum placerats i källarvåningen. Även om det är positivt att dessa utrymmen med sin starka fästningsatmosfär görs tillgängliga för besökarna, ser juryn nackdelar med placeringen. Det gäller särskilt äldre och rörelsehindrade (trots hiss) och att alla besökare även under vinterns lågsäsong ska hänvisas till källaren. Möjligtvis kan de extra toaletter och skåp som behövs under högsäsong placeras här.

Arbetsmiljö

Alla förslagen innebär en väsentligt förbättrad arbetsmiljö genom de tillkommande hissarna. Tillgängligheten till museets interna arbetslokaler varierar emellertid mellan förslagen.

Restaurangen

I alla tävlingsförslag har restaurangen flyttats från sina nuvarande lokaler i västra längan, i militärrestaurangens gamla lokaler. Det ger möjlighet att förbättra restaurangens lokaler och att skapa bättre lokalsamband inom museet. Förslagen visar tre alternativa nya placeringar:

- i ett nytt mellanplan under Rikssalen med nybyggt kök på f.d. fängelsegården i sydost (förslag Mot historisk bakgrund och nämnt som alternativ i förslag Öppen fästning)
- i östra längans södra del med en nybyggd matsal på f.d. fängelsegården (förslag Paradox)
- i Mellersta valvet med en anslutande ny köksbyggnad (förslag Öppen fästning).

Alla förslagen har sina för- och nackdelar (se juryns omdömen om respektive förslag).

En fortsatt nära samverkan mellan museet och restaurangen är angelägen. Många lokaler kan nyttjas för servering i samband med evenemang på fästningen. Rikssalen och Eskils Källare används ofta men även andra idag outnyttjade lokaler kan bli aktuella, t.ex. valven i bastion Vita Munken.

En uteservering i anslutning till restaurangen är av värde för besökarna och kan bidra till att göra platsen levande, men ställer stora krav på placering, detaljutformning och skötsel för att inte störa upplevelsen av fästningen.

Beslut om restaurangens placering bör föregås av en studie av hur samarbetet museum-restaurang ska organiseras liksom förhållandet till marknaden och andra aktörer i kommunen och regionen. Juryn anser dock inte att denna fråga är avgörande för rekommendationen av vinnande förslag.

INDIVIDUELLA OMDÖMEN OM FÖRSLAGEN

Motto ÖPPEN FÄSTNING

Förslaget vittnar om en stor förståelse hos upphovsmannen både för fästningens historiska värden och för de krav som dagens besökare ställer. Det visar också prov på en god gestaltsförmåga, om än inte så iögonfallande presenterad utan mer lågmält övertygande.

Förslaget har den överlägset bästa lösningen av museets entré. Centralt placerad nås den med trappa och ramp från Borggården. Nivåerna måste kontrolleras, men juryn bedömer att gården tål såväl ramp som vid behov justering av marknivån. Framtagandet av det stora entrérummet kräver relativt stora ingrepp (rivning av väggar, ny trappa). Juryn bedömer dock att påverkan på fästningens kulturhistoriska värden är rimlig i förhållande till de kvaliteter som uppnås. Besökaren möts av receptionen och kafé/butik med vacker utsikt. Entrérummet är flexibelt och kan nyttjas olika under hög- och lågsäsong. Kapprum och toaletter finns nära. Det intilliggande mötesrummet (nuvarande restaurangmatsal) kan användas att samla grupper och för introduktioner men också för många andra aktiviteter, även när utställningarna är stängda. Personalen i receptionen har god överblick och nära tillgång till personallokaler och förråd i källaren (med varuhiss i befintligt läge). Det bör också vara möjligt att lägga in ett arbetsrum i anslutning till receptionen.

Salen för tillfälliga utställningar nås direkt från entrén vilket är en fördel - återkommande besökare går i första hand dit. Utställningssalarna i de övre planen ligger samlade mellan hiss- och trappaket i västra längans ändar. Förslaget visar också ett nytt utställningsrum i södra längan, skapat genom att ett ursprungligt mellanbjälklag återställts och Rikssalen lyfts. Rummet utgör en naturlig del av besökarens vandring, särskilt då även Rikssalen används som utställningsrum. Museet anser dock att Bockstensmannen bör vara mer centralt placerad.

Förslagsställaren har som alternativ angivit det nya planet under Rikssalen som nytt läge för restaurangen, men fastnat för att en placering i Mellersta valvet är att föredra. Att skilja museum och restaurang åt innebär flera fördelar, t.ex. med tanke på öppethållande, skydd mot brand och skadedjur och att många transporter av varor och sopor stannar vid "köksentrén". Att åstadkomma ett rationellt kök är också lättare i en nybyggnad, i förslaget skickligt inpassad på den muromgärdade Lejonkulan. En så genomgripande omdaning av Mellersta valvet, som är en av de mest orörda byggnaderna på fästningen, måste dock övervägas noga. Juryn ser också stora nackdelar med placeringen. Museet och restaurangen måste samverka för ömsesidigt förstärkt dragningskraft. De bör upplevas som en enhet av besökaren och en inomhusförbindelse är av stort värde, särskilt vintertid. Rikssalen och Eskils källare, som är viktiga resurser för restaurangen, kräver ändå ett serveringskök.

Inlastningen till Rikssalen är inte löst i förslaget även om salen nås med hiss i västra längan. Den föreslagna tillbyggnaden på gården i sydost skapar visserligen en inomhusförbindelse till östra längan och här finns också en entré utifrån, men Rikssalen nås från detta kapprum (med handikapptolett) endast via trappan eller genom det nya utställningsrummet. Gården skulle kunna utnyttjas bättre för inlastning, men då med hjälp av ytterligare en hiss.

Tillgängligheten är annars väl löst. Genom den elegant inlagda hissen mitt på östra längan blir en stor del av museets interna lokaler tillgängliga i detta förslag. Även hissplaceringen i Karl XI:s stall fungerar väl för både transporter, personal och besökare. Påpekandet om att hissarna kan göras brandsäkra visar att förslagsställaren är medveten om att tillgänglighet för rörelsehindrade inte bara gäller att komma in utan också ut vid fara.

Förslaget förordas av SFV:s sakkunnige på militär byggnadsvård, som särskilt vill lyfta fram värdet av att öppningen från Borggården mot bastion Röda munken återställs. Juryn anser att förslaget tar väl vara på fästningens kulturhistoriska kvaliteter och skapar goda förutsättningar för att stärka besökarnas upplevelser av dem.

Motto **MOT HISTORISK BAKGRUND**

Förslaget är mycket återhållsamt i fråga om yttre tillägg och varsamt i förhållande till befintliga exteriörer. Det har dock vissa brister i fråga om museets funktioner.

Två hisslägen för publikt bruk, i västra längan, har studerats väl. Placeringen av museets huvudentré i Borggårdens sydvästra hörn är dock inte lyckad: Entrén blir trång, både på utsidan - där den ska samsas med nergången till Eskils källare och valvet mot Röda munken - och på insidan där besökaren kommer rakt in på hiss och trappa. Juryn tror inte att caféet bidrar till att göra entrén luftig. I den mån det uppfattas som en del av huvudentrén blir besökaren snarast vilseledd, då receptionen och ingången till utställningarna ligger åt andra hållet. Även kapprum och toaletter är svårfunna. Oklarheten i utställningsvandringen förstärks av de mellanliggande trapporna och av att rummet för tillfälliga utställningar förlagts längst bort från entrén och i övre plan.

Öppningen mellan Gillestugan och Krutkällaren gör båda rummen mer användbara. Andra håltagningar i de kraftiga källarmurarna är svårare att motivera. Även om det är bra att rummen görs tillgängliga innebär ingreppen att något av deras värde förstörs. Att utnyttja den kvarvarande fängelsehålan för passage till södra valvet är direkt negativt.

Även i detta förslag har Rikssalen (här kallad Eskils sal) lyfts genom att ett tidigare mellanbjälklag återskapats. Den nya festsalen med väl tilltagen rumshöjd har goda förutsättningar att bli ett vackert rum och tillgången till terrassen med utsikt mot havet och staden är ett tillkommande värde.

Restaurangen i mellanplanet får dock utsikt endast mot gården, då kapprum och toaletter blockerar kontakten med västfasaden och caféet. Caféets läge mellan museets entré och restaurangen är annars bra, både ur driftsynpunkt och som expansionsmöjlighet för restaurangen vid vissa tillfällen. Restaurangkök och inlastning är placerade i en nybyggnad på gården i sydost. Möjligheten att slippa transporter över Borggården är mycket positiv. Utrymmena för inlastning och soprum skulle dock troligen behöva vara större för att fungera även för museets bruk.

Förslaget innebär förbättrade förbindelser mellan museets interna och publika delar, med en inomhusförbindelse via restaurangen. Hissen i sydöstra hörnet förenklar transporterna i verkstadsdelen men ger obetydligt förbättrad tillgänglighet till kontoren i östra längan.

Motto **PARADOX**

Förslaget har en väl formulerad beskrivning av mål och museifunktioner. Det visar en stor frimodighet när det gäller moderna tillägg till den historiska miljön, vilket illustreras av den suggestiva kvällsbilden. Juryn menar dock att den negativa påverkan på upplevelsen av fästningens kulturhistoriska kvaliteter blir för stor. Lösningarna är heller inte på alla punkter funktionella.

Huvudentrén tydliggörs utåt med det ena av två utanpåliggande hisstorn, men invändigt är entrén trång och oklar. Personalen i receptionen har dålig kontakt med besökare som använder hissen. Denna betjäna även kapprum och toaletter i källaren, utställningar i två plan och dessutom alla transporter till museets verkstäder. Risken att en rörelsehindrad besökare får vänta utanför entrén är stor. Placeringen av verkstäderna på vinden, som förutsätter dagsljus och alltså de nya takkuporna, har andra negativa följder som inte kan uppvägas av närheten till utställningarna: t ex risk för brand och ljudstörningar och att museets interna lokaler splittras.

Det andra hisstornet löser kommunikationerna i Borggårdens sydöstra hörn bättre än i övriga förslag. All inlastning sker dock även fortsättningsvis över Borggården vilket är en nackdel. Juryn ifrågasätter värdet av det nya entresolplanet i Rikssalen. Placeringen av restaurangen känns heller inte övertygande även om sambandet med Rikssalen och Eskils källare är bra. Huvudmatsalen blir mindre än i nuläget och det glasade taket är problematiskt - hur upplevs detta rum när snön faller?

Nyttjandet av Mellersta valvet förefaller väl genomtänkt. Juryn ifrågasätter visserligen behovet av den nya byggnaden för toaletter, men ser stora möjligheter i Mellanborgens utformning som samlingsplats med omgivande museifunktioner.

JURYNS BESLUT

En arkitektävling kan aldrig förväntas resultera i en Färdig Lösning - en bearbetning av vinnande förslag i dialog mellan arkitekt, beställare och brukare krävs alltid! Det gäller inte minst i en tävling som denna, som i viss mån kan betraktas som en idéävling. Innan ett slutligt förslag till lokaldisposition och åtgärdsprogram kan föreligga krävs t.ex. kompletterande byggnadsantikvariska undersökningar, uppmätning/kontroll av plan- och höjdmått respektive marknivåer, teknisk programskrivning med specificerade krav från verksamheten och dimensionering av teknikutrymmen, ekonomiska och genomförandemässiga överväganden och framför allt samråd med alla berörda parter. En fortsatt bearbetning av vinnande förslag ska ske utifrån ett detaljerat lokalprogram avseende museets och restaurangens alla funktioner i Slottet, Karl XI:s stall och Mellersta valvet.

Juryen har enhälligt funnit att förslaget med motto **Öppen fästning** är det som är bäst ägnat som utgångspunkt för detta fortsatta arbete och rekommenderar att dess upphovsman ges det fortsatta uppdraget. Vid bearbetningen av förslaget bör placeringen av restaurangen och användningen av Mellersta valvet omprövas.

.....
Gillis Åström Ordförande

.....
Agneta Boqvist

.....
Anders Ottensten

.....
Lena Simonsson

.....
Myr Ullhammar

.....
Margareta Källström